

Pavle Zelić

**PEŠČANA
HRONIKA**

— Laguna —

Copyright © 2013, Pavle Zelić
Copyright © ovog izdanja 2013, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

**PEŠČANA
HRONIKA**

SADRŽAJ

Prolog: ČOVEK NIJE OD KAMENA	9
Deo prvi: GRADITELJI PIRAMIDA	
Pioniri, a udarnici	23
Zdravo, omladino!	35
Tajna smena	43
Deo drugi: PESAK U GRU	
Da li ste se nekad izgubili na Novom Beogradu? . . .	55
Kako sam postao majka	67
Leti, leti...	78
Teritorijalni integritet	92
Preokretna vrata	105
Devojački spomenar	119
Pad pritiska	126
Mali signali	138

Jama146
Jutro posle156
Deo treći: STARE PRIČE	
Samo činjenice167
Gospodari smrti178
Pod temeljima187
Deo četvrti: PETO I PO ČULO	
Muškarci koji ne dižu dasku199
Plavuše su (ipak) pametnije.207
Ispod ambisa219
Dodir smrdibube.227
Deo peti: DOBA VATROMETA	
Šta sve možete da vidite ako samo pogledate gore243
Privlačenje suprotnosti252
Noć dugih svetala262
Ratni plan270
Podrumske ispovesti.281
Buđenje296
Epilog: POSLEDNJI UNOS.329
Izrazi zahvalnosti.333
O autoru335

Prolog

ČOVEK NIJE OD KAMENA

*Hteo bih da napišem pesmu o drugu
Kome grudi načinje tuberkuloza
I s proleća obrazi mu se žare,
A on je prevario drugove i lekare
I otišao da gradi prugu...*

pesnik-akcijaš Tomić, 1948.

1947.

Sondaža terena na Novom Beogradu napredovala je sporo. Drug Marković, inženjer i vođa grupe koja je zalazila duboko u ritove uz obalu Save, jedva je uspevao da izvuče svoje ljude iz blata i mulja i vrati ih sve na broju i u komadu svakog dana u logor.

Tog prvog oktobra otišli su dalje nego ikada ranije. Tražilo se suvlje, sigurnije mesto za pristanište, kuda će se dopremati materijal za buduća ogromna gradilišta. Možda jednog dana čak i za neki most. Na kraju krajeva, Markoviću su malo šta govorili, a sa svoje strane, ni on o tome nije mnogo razmišljao. Nije se najbolje snalazio u ovim novim vremenima, sa novim ljudima i novim pravilima. Zato je samo gurao dalje i dublje u glib kojem kao da nije bilo kraja. Ni na površini, ni u dubini.

Šipove male sonde, teške kao tuč, zabijali su tu i tamo da bi odredili karakter varljive podloge po kojoj su stupali.

Četvorica omladinaca koje su mu dodelili pripadali su 28. kosmetskoj radnoj brigadi, i to samo što su pristigli sa izgradnje pruge Šamac–Sarajevo. Momci behu prošli kroz rat, bilo je to očigledno po raznim i brojnim ožiljcima kojima se, doduše, nikad nisu hvalili, makar ne Markoviću. Takođe nisu baš bili ni za ovako iscrpljujući rad, ma koliko to želeli. Na njima su se isuviše dobro videle teške posledice prethodnih iskušenja.

Uglavnom, bila je to jedna ćutljiva, vredna i radna družina, ali je sve njih tokom nedelja zajedno provedenih na ovom iscrpljujućem poslu prerano ostareli inženjer iskreno zavoleo. Pogledao ih je sada ponovo ispod oka. I kada je ocenio da se opet junače, iako im duša na nos izlazi, naredio je: „Stoj!“

Svi zastadoše.

„Aman, momci, dokle, bre, ovako!? Hukćete i pućete a nijednom se kô normalni ljudi niste požalili!“

Nosači mu nisu odgovorili, već su samo odahnuli i pustili šipke da se sruče u plitku vodu po kojoj su gacali.

Ovo mesto bilo je dobro kao i svako drugo u bližoj okolini, i nepunih pola sata kasnije već su uveliko bušili. U početku nije bilo većeg otpora i delovalo je da će, za promenu, ceo posao ovog puta ići lakše. Tako porozna podloga nije bila dobar znak za buduće graditeljske poduhvate, ali jeste za njihove umorne, žuljevima prošarane ruke. I onda su stali.

Metal je udario u nešto tvrdo. Nije delovalo da je u pitanju kamen ili sloj šljunka, niti ijedan drugi problematični sloj na koji su dotad naišli. Burgija na vrhu nastavila je da svrdla tu nepoznatu podlogu. Najpre nije išlo uopšte, a onda je, malo-pomalo, probijeno, štagod to bilo.

Odmah potom cela velika člankovita šipka, sa poprečnim vitlom na koje su nalegli mladići, počela je da podrhtava.

Začudeni, jedva su stigli da razmene poglede, kad je sonda izletela iz zemlje kao tane ispaljeno iz puške. Dvojica od četvorice na vitlu nisu uspjeli da se izmaknu. Povukla je nagore, presamitila ih preko dugih metalnih drški za okretanje. I tako su zajedno sa njom poleteli uvis. Sonda je otišla visoko u vazduh, praveći trajektoriju daleko iznad Save, da bi konačno pala u vodu. Momci koje je odnela sa sobom nisu isplivali na površinu.

Od preostale dvojice omladinaca, jednom koji se izmakao, ali ne dovoljno, odnela je ruku. Istrgla ju je iz lakta. On se samo bez glasa preturio u baru kraj koje je stajao, dok mu je život liptao iz zjapeće rupe na trupu. Ubrzo je i on nestao pod žabokrečinom, kao da nikad nije ni bio tu. Poslednji mladić je ostao da stoji, unezvereno gledajući svuda oko sebe, u šoku, vraćajući pogled iznova i iznova ka mestu gde su mu drugovi bili samo nekoliko trenutaka ranije.

„Oh...! Majko mila...! Ljudi!“, mucao je. Nije bio u stanju da sastavi dve reči.

Onda je počeo da hoda, da ide levo-desno, napred-nazad, pa konačno i da se okreće ukrug potpuno nekontrolisano. U jednom trenutku nagazio je na rupu gde je donedavno bila pobodena sonda.

I rupa ga je progutala.

Brzo, brže nego da je u pitanju živi pesak. Kao da je neka ogromna crpka bila sakrivena u tom do malopre sasvim bezazlenom krajoliku.

Nije uspjelo iz prve. Upao je najpre samo do kukova u rastresito tlo. Onda je naišao na kompaktniji sloj. I dalje

nije mogao da prođe. Do malopre čisto, lepo mlado lice iskrivilo se u bezglasnom krikui.

Posegnuo je ka Markoviću, istežući ruke i prste. Inženjer mu nije mogao pomoći. Bio je samo u stanju da gleda kako se mladić bezuspešno batrga pokušavajući da se iščupa iz kobnog stiska.

Na trenutak je delovalo da će uspeti. Ali je sila koja ga je vukla bila previše jaka. Stigao je da krikne kroz krv koja mu je lila na usta, pre nego što je uz stravične zvuke lomljenja kostiju prošao. Negde ispod prvog, tvrđeg sloja šljunka ili gline bilo je nešto mekše, pa je Marković lepo mogao da čuje nešto kao veliki srk kako povlači mladića naniže, kroz slojeve peska, akvatičnog lesa i mulja.

Nikoga nije bilo da prisustvuje trenutku kada se inženjer konačno oprostio sa zdravom pameću. I samo su dotad nezainteresovane barske životinje morale da se sklanjaju pred pomahnitalim čovekom koji je, panično bežeći sa mesta užasnog događaja, kršio sve pred sobom. Padao je, saplitaio se i ponovo ustajao, i tako sve dok nije nestao iz vidokruga, negde daleko od svake ljudske naseobine, u sve dubljim i gušćim čestarima uzvodno uz Savu.

* * *

Batrić Jovanović je oprezno pokucao.

Proslavljeni član, potom i komandant štaba omladinskih brigada na prvim radnim akcijama izgradnje pruga Brčko–Banovići i Šamac–Sarajevo, svoju životnu ulogu tek je trebalo da odigra na Novom Beogradu. Formalno kao pomoćnik direktora izgradnje Marka Hristića, a suštinski kao politički komesar i osoba odgovorna za vezu

i izveštavanje, ali i realizaciju plana pred Vladom FNRJ, Centralnim komitetom KPJ i vrhovnim komandantom maršalom Titom lično.

Nije bio strpljiv čovek, nije imao vremena za to. Kada je shvatio da se u žamoru i škriptavim zvucima sa druge strane vrata na njegovo kucanje, ma koliko jako bilo, niko neće odazvati, odvažno je širom otvorio vrata i zakoračio u prostoriju.

U nevelikoj sali bez nameštaja u jednom krilu rezidencije, nekadašnjem dvoru, bilo je skoro tuce slikara – svi sa štafelajima i povećim platnima – mlađih ljudi uglavnom, koji su vredno malali ili skicirali ugljenom.

Naspram njih sedeo je Tito. Posađen u naizgled ležernoj pozi u fotelji, bio je u stvari toliko ukočen da nije reagovao čak ni na Batrićev donekle teatralan ulazak. Slikari su bili u polukrugu oko njega, kao đaci početnici oko plaćenog modela. Nekim starijim sve to izgleda da baš i nije odgovaralo, sudeći po kiselim izrazima lica dok su krivili vrat da uhvate pozu, mada niko nije smeo ništa da primeti naglas.

Ne okrenuvši se da ga pogleda, Tito progovori: „Druže Batriću, kakve su vijesti sa gradilišta? Priđi, bogamu, da te vidim, nek ti naprave mjesta.“

Batrić ne odgovori odmah, već je da bi prišao bliže grubo odgurnuo jednog slikara i gotovo mu oborio platno i štafelaj. Ovaj ga samo zbunjeno pogleda, ne usudiivši se da se pobuni.

Tito nastavi, gledajući sada Batrića iskosa i smešeći se: „Krivo mi je što se nalazimo u ovakvim okolnostima, sâm sam sebi smiješan. Sigurno podsjećam na kakvog samoljubivog predratnog diktatora?“

Batrić mudro očuta na ovo pitanje i pređe na stvar. „Rezultati su izuzetni, što se i dalo očekivati. Norme se obaraju svaki dan. A to je tek početak. Kao što znate, družo maršale, ovo su samo pripremni radovi. Dogodine očekujemo stotine brigada omladinaca i omladinki, iz cijele Jugoslavije. I tada počinje prava izgradnja Novog Beograda.“

Tito kao da je zbog nečega bio rastužen ovim vestima, jer reče samo: „Dobro, dobro... No?“

Batrić zausti da kaže još nešto, ono glavno. Ali primeti oklevanje u maršalovom glasu i zastade. Bio je u pravu, jer je ovaj posle kratke pauze zamišljeno nastavio: „Znaš, mi samo pričamo i raspravljamo o novim generacijama, a u stvari gledamo da ih čim više iscrpimo, da rečemo, i na tom Novom Beogradu, i na željezničkim prugama, i na raznim drugim velikim javnim radovima. Do čega će to dovesti ak' ovako budemo radili? Pa ta ista omladina meni u ovom trenutku djeluje fizički slabija nego onda kad je gradila prugu Brčko–Banovići!“

Tito ustade, ne obraćajući pažnju na slikare koji su morali da prestanu s radom. Okrenuo se ka komesaru i pogledao ga pravo u oči: „Družo Batriću, obilazeći nedavno javne radove, mene je prosto srce zaboljelo koliko su jedno izgledali. Omladinci su se trsili, jurili, radili i nosili, htjeli su, ali nisu mogli. Na jednoj strani vidiš nevjerovatnu odanost, volju i požrtvovanost, a na drugoj strani mi se maćehinski odnosimo prema njima!“

Batrić oseti kako mu se žmarci penju uz kičmu i počeo nesvesno da uzmiče pred prodornim maršalovim pogledom. Ipak, zagušivši svaku sumnju u sebi, odlučno reče: „Nešto se dogodilo, družo maršale. Nešto... neuobičajeno. Moramo pričati nasamo.“

Tito kao da je samo čekao izgovor da se ostavi poziranja, i bez ikakvog pitanja, povede komesara u susednu sobu.

Iza zatvorenih vrata, u polumraku, Tito je delovao sasvim drugačije. Nije više bilo političke retorike i autoritativne kritike, nije bilo nastupa velikog vođe, svih tih osobina koje je narod toliko voleo. Bio je usredsređen, čak napet.

„Što je? Da nisu nešto Amerikanci... Ili Rusi?“

„Ne, ne, ništa slično. Neobjašnjivo je... Izgubljena je jedna ekipa koja je sondirala teren prema Savi.“

Zastao je malo, proučavajući reakciju na maršalovom licu. „Znam da ne bih smio da vas zamaram ovim sitnicama...“

„Ne, ne!“ razuverio ga je Tito. „Ovo su prijelomni trenuci, više nego što znaš. Rekao sam da mi javljaš sve što se zbiva tamo, a na meni je da procijenim što je važno a što ne.“

Ohrabren, Batrić je nastavio. „Kažem, prosto su nestali. Pet ljudi. Mislili smo prvo da su možda upali u živo blato svi zajedno. Tamo inače nema ničega sem pijeska i mulja, tlo je močvarno. Vojska je već obavila razminiranje gdje je bilo potrebno, a nema ni naznake da se mogu naći opasne životinje ili ikakve druge opasnosti. Čak smo i kontrarevolucionarne opcije pretpostavili.“

„To je trebalo prvo. I?“

„Ništa. Ni traga avionu, niti čamcu koji bi ih mogao pokupiti, a i tako nešto je teško moglo da nam promakne ovdje, nadomak prijestonice. Poslije dva dana potrage, konačno smo našli jednog. Neki Marković, inženjer. Vođa grupe. Zaostali element iz prethodnog režima ali, kako mi kažu, veliki stručnjak. Dosad se bar pokazao kao koristan. Ispitali smo ga detaljno, lično sam prisustvovao dok je

davao iskaz. Nijesam u stanju dati bolje objašnjenje, osim da je poludio iz čistog straha. Lupao je besmislice, sluđen potpuno. Nije uopšte bio u stanju da nas uputi gdje se to zbilo, a na pokušaj da ga povedemo nazad kako bi nam pokazao, pohisterisao je i otada više ne progovara. Iz njegovog iskaza nam je bila jasna samo jedna stvar. Da su svi ostali iz grupe poginuli na njegove oči. Četiri omladinca u punoj snazi, svi tek što su postali punoljetni. Nije bilo ničega što bi ukazivalo da je on kriv.“

„Mater mu božju! Pa što je to bilo?“

„Ne znamo. Ne možemo čak ni da pretpostavimo. Znamo samo da je to, ta... prijelnja, na jednom mjestu, i ispod zemlje. Bar tako tvrdi inženjer. Ali ko zna gdje? A uskoro će pristići i prve radne brigade.“

„Ta mi ne smijemo slati našu mladost da gine tamo, kako da kažem, u tom glibu, Batriću!“

„Činjenica je da je ova radna akcija već spremna. Druže maršale, sad ne možemo nazad. Prijavilo nam se i više nego što je planirano. Uskoro će na Novom Beogradu raditi desetine hiljada, možda čak i stotinu hiljada omladinaca.“

„Onda čim prije treba ustvrditi gdje je to bilo. I do kraja raščistiti o čem' se kog vraga tu radi! Još važnije od onoga što će naši omladinci napraviti na akciji jeste što će naučiti. Nema tu mjesta misterijama i glasinama. Služba će se odsad time baviti, nije to više briga niti odgovornost vas akcijaša. Vaše je da gradite!“, reče Tito i zastade. „Ali, kako vam sva ta omladina ionako dolazi da kopa i isušuje močvaru, odabraćete nekoliko četa ideološki provjerenih drugova i pomoći ako treba. Nikome ni riječi, naravno! I bez dodatnih pitanja, što manje znaš, to bolje, vjeruj mi na riječ. Meni je već glava puna...“

Batrić oseti žaoku sujete, ali odmah zatim i neko neobično olakšanje, sasvim u suprotnosti sa njegovom prirodnom ambicijom. *Briga manje... čudan osećaj*, pomisli on.

A Tito je, posle par zamišljenih sekundi nastavio: „Biće taj Novi Beograd lijep grad. Među najljepšima u Evropi.“

„Neću dozvoliti da išta ugrozi tu viziju, družo maršale!“, skoro uzviknu Batrić.

Očigledno zadovoljan tom poslednjom replikom, Tito se nasmeši i bez reči okrenu od Batrića. Protumačivši pravilno gest, Batrić se samo tiho povukao.